

ZO ZBOŽNÉHO CHLAPCA ZÁHADNÝ ATEISTA

KAROL NANDRÁSKY, Bratislava

O Nietzsche sa napísali rôzne charakteristiky. Obdivujúce i dehonestujúce. Boli takí, ktorí o ňom písali ako o udalosti podobnej výbuchu vulkána alebo ako o čine, ktorý podmínoval a zrútil celú stenu dvetisícročnej kresťanskej kultúry. Teológovia a predstavitelia cirkví pristupovali k nemu predpojata, odmietavo i znevažujúco a na Slovensku je to tak aj v súčasnosti. Vo svojej samospravodlivosti odmietali a odmietajú najmä jeho kritiku kresťanstva a nechcú počuť, čo im chce povedať. Je pravda, že nik tak radikálne neúctoval s kresťanstvom ako Nietzsche. *Bohoslovcov a všetko, čo má bohosloveckú krv v tele* pociťoval ako *svoj protiklad* a svoju obžalobu kresťanstva chcel napísať *na všetky steny sveta* ([1], VIII, 313). To však nie je dôvod počínať si ako farižeji a zákonníci Ježišovej doby, ktorí odmietali kritiku s tým, že sú bez viny, na čo Ježiš konštatoval, že pre svoju samospravodlivosť zostanú neuzdravení. Na rozdiel od takéhoto postoja pokladám za správne nevyhýbať sa ani tej najostrejšej kritike, ale naopak, započúvať sa aj do Nietzscheho obžaloby kresťanstva, ktorú označil ako *večnú*, a teda nezmazateľnú. Pôjde za nami a zastihne nás ako oheň súdu, pred ktorým niet úniku. Máme si zapchávať uši a tvárime sa, akoby sa nás vôbec netýkala.

Nietzsche vyslovil to, čo bolo vo vzduchu. Artikuloval skrývané a utajované pocity, ktoré sa tlačia do hrdla aj ľuďom našej doby. Preto vzrušuje a podmaňuje takou elementárnou silou aj v súčasnosti. Je viac prítomný ako kedykoľvek predtým. Hlas jeho trúby sa šíri v našom postmodernom veku. Po páde železnej opony sa prúd jeho myšlienok valí ako mistrál aj do ideového vákuua postkomunistických krajín. V rôznych variáciách sa zmocňujú ľudí. Ak si za života ťažkal, že išiel ku všetkým, ale k nikomu nedošiel, v súčasnosti s ním tisíce večerajú a milióny žijú v jeho siločiarach bez toho, že by si to uvedomovali. Márna je nevôľa predstaviteľov cirkví. Nedokážu tomu zabrániť.

Bol čas, keď sa odborné kruhy filozofov nepriznávali k Nietzschemu a jeho dielo pokladali skôr za básnenie ako za filozofiu. Ten čas však pominul a Nietzsche si vydobyl dôstojné miesto medzi filozofmi. Nastal čas, aby aj predstavitelia cirkví nepredpojata, bez nenávisťi a predsudkov pristupovali k jeho spisom. V dobe, keď sa hľadá nová zbožnosť, a to aj na úkor toho, čo sa nazýva náboženstvom, sám prst dynamického Bytia nás núti, aby sme sa vystavili Nietzscheho kritike.

Nájsť cestu k Nietzschemu však nie je jednoduché. Nestažuje to len jeho expresívny spôsob vyjadrovania, ktorý priťahuje i odpudzuje. Cestu robí neschodnou dojem, že si Nietzscheho výroky vzájomne odporujú. Taký dojem vzniká vytrhávaním a zabsolútňovaním jeho výrokov, pri ktorom sa zabúda na ich vzťahnosť a relatívnosť, ktorá patrí k Nietzscheho spôsobu myslenia a vyjadrovania. Aj tak však neraz zostáva dvojznačný. Súvisí to s charakterom pravdy, ktorú artikuloval. Čitateľov, ktorí si občas ulomia nejaký konár z lesa jeho spisov, pokladal Nietzsche za najhorších a prirovnal ich k drancujúcim vojakom, ktorí si vyberú, čo sa im hodí, ostatné pošpinia, pomotajú a hanobia celok ([1], III, 75). Žiaľ, to sa v najširšej miere naplnilo. Nietzscheho však

nestretáme ani vtedy, keď zväzky jeho spisov pobežme rýchlo krížom krážom. Nietzsche je skoro neustále v pohybe. Aby sme videli smerovanie jeho plášťa za hýriacimi farbami jeho viet a počuli, čo chce povedať, treba s ním kráčať krútnavou jeho negácií i negáciou negácií, unášaných ohňom, ktorý stravoval jeho dušu. Blčí z jeho zahľadených očí, ale nehreje. Naopak, mrazí, pretože bol *odsúdený na to, aby nemiloval* ([1], XV, 97). Ústami svojho Zarathustru volá: „Já však žiji ve vlastním světle, plameny z mého nitra šlehajíce nazpět do sebe vpíjím.“ ([2], 95)

Friedrich Wilhelm Nietzsche sa narodil 15. októbra 1844 v dedinke Röcken pri Lützen v rodine evanjelického farára. Obaja rodičia pochádzali z farárskych rodín. Jeho kolískou sa stala konzervatívne orientovaná pietistická evanjelická fara protestantskej zbožnosti. Na to narážal Nietzsche, keď ako devätnásťročný poznamenal, že je *rastlinou narodenou blízko Božej role*.

Pastor Carl Ludwig Nietzsche si pri krste svojho syna zvolil biblický citát, ktorý znie v Lukášovom evanjeliu o Ježišom detstve v súvislosti s narodením Jána Krstiteľa takto: *Čím len bude tento chlapček?* Krstné meno Friedrich Wilhelm nedostal Nietzsche náhodne. 15. októbra sa narodil aj pruský kráľ Friedrich Wilhelm IV. a Nietzscheho otec dal svojmu synovi meno zjavne ako prejav svojho úctivého vzťahu k hohenzollevskej dynastii, keď pri krste povedal: „Môj syn, Friedrich Wilhelm, tak sa máš nazývať na zemi na pamiatku môjho kráľovského dobrodincina, na narodeniny ktorého si sa narodil.“ ([4], 30) Malý Friedrich Wilhelm, svojím menom spájaný s kráľom, neskôr sám chcel byť kráľom v prenesenom zmysle. Tento metaforický kráľovský syn ako mladík napísal drámu *Kráľovský úrad*. Ako štrnásťročný na školskom výlete vo veži v Schönburgu napísal báseň, v ktorej hovorí: „Kiež tí tam v halách pijú do úmoru, / Ja konám svoj vládarský úrad.“ ([4], 31) Ako pätnásťročný, nesený pocitom nespútanej slobody v jednej básni pripomínal, že nik nemá právo pýtať sa ho, kde je jeho domov, pretože nikdy nie je viazaný na priestor ani na letný čas. Končí vyznaním: *Som zaiste slobodný ako orol*. V puberte dokazoval svoju odvahu aj tým, že zapálil kôpku zápaliek a držal ich v dlani, kým nezhořeli.

Nietzsche bol nadaný a zbožný chlapec, smädný po vedomostiach. Pre vážnosť a znalosť Biblie ho spolužiaci s uznaním, ale aj s nádychom irónie nazývali *malým pastorm*. O Nietzscheho zbožnosti svedčí aj vyjadrenie jeho priateľa z mladosti Paula Deussena, s ktorým bol Nietzsche v roku 1861 konfirmovaný. Ten povedal, že v tom čase oboch naplňala až svätá, od sveta odtrhnutá nálada. V Nietzscheho pozostalosti sa našla aj báseň *Ty si volal*, napísaná v dobe mladosti, ktorá končí týmto vyznaním: *Láskou zažatý/ žiari mi Tvoj pohľad do srdca srdečne/ boľavo/, Pane. Ja idem*.

Nietzscheho mysl'ou krúžili aj pochybnosti a už v mladosti sa mu kresťanstvo javilo ako otázne. Ako osemnásťročný písal, že dôjde ešte k veľkým prevratom, keď široké vrstvy spoznajú, že celé kresťanstvo stojí na predpokladoch. Hovoril o rozchode s existujúcim svetom a kládol si otázku, či ešte pred dvetisíc rokmi neznal ľudstvo z cesty prelud.

K otrasu, ktorý rozrozumil Nietzscheho vieru z doby detstva, nedošlo náhle, ale pomaly a postupne. V roku 1858 dostal Nietzsche štipendium na štúdium v internátnej škole vo Pforte, kde strávil šesť rokov. Vzdelanie, ktoré tu získal, ho celkom ticho a nebadane viedlo ku kritickému postoju k viere otcov a celkom nezámerne prispelo k odmietnutiu kresťanstva. Sám neskôr napísal, že ako ateista tam nikdy s inými

neodriekal modlitby pri stole. V jeho vývoji ho ovplyvnili aj názory, ku ktorým sa dostal prostredníctvom literatúry. Jeho rodina sa pohoršila, keď si všimla, že číta knihu Davida Friedricha Straussa *Život Ježišov*, podľa ktorej evanjeliá mýticky zobrazujú Ježišov príbeh. Ťažko s určitosťou povedať, či Nietzsche pri opúšťaní školy nechal za sebou aj kresťanské náboženstvo. Medzi osobnou vierou a náboženskými vedomosťami môže existovať aj priepasť, a preto môže klamať aj záznam na jeho maturitnom vysvedčení: „Pri vyučovaní prejavil živý záujem o kresťanskú náuku, ľahko a s istotou ju ovládal, spájal ju s dobrým porozumením hlavných novozmluvných textov a vedel to aj jasne vyjadriť. Preto bol klasifikovaný známku výborný tak, ako výborne zložil aj ústnu skúšku.“ ([4], 36)

Na matkino želanie sa Nietzsche v zimnom semestri 1864/1865 zapísal v Bonne na teologickú fakultu. Prednášky, ktoré tu počúval, prehľbili jeho pochybnosti o kresťanstve. Už počas semestra opustil teologickú fakultu a začal študovať klasickú filológiu. Nechal teológiu, ale problémov, ktorými sa teológia zaoberá, sa do smrti nezbavil.

Na jeseň 1865 Nietzsche prešiel študovať do Lipska. Tu sa zoznámil s dielom Arthura Schopenhauera *Svet ako vôľa a predstava*, ktoré ho tak zaujalo, že sa dal do štúdia Schopenhauerových spisov. Schopenhauer hodnotil kresťanstvo ako náboženstvo, ktoré neguje život, a pod vplyvom Schopenhauerových názorov sa Nietzscheho kritický postoj ku kresťanstvu ešte viac prehľbil.

K samostatnému mysleniu dospieval Nietzsche postupne. Vyštudoval klasickú filológiu, ale tiahlo ho to k filozofii. Možno akceptovať názor, že Nietzsche sa od začiatku univerzitného štúdia nachádzal v určitom vnútornom napätí. Najprv ako poslucháč teológie, ktorým sa stal kvôli matke, a potom aj v Lipsku, kde v ňom Schopenhauerove spisy vzbudili taký záujem o filozofiu, že mienil opustiť aj štúdium klasickej filológie. Filozofia ho priťahovala čoraz silnejšie. Nezmenilo sa to ani potom, keď ho univerzita v Bazileji vo februári 1869 pozvala za profesora klasickej filológie. Ako dvadsaťštyriročný sa stal mimoriadnym profesorom a v marci 1870 riadnym univerzitným profesorom. Aj v Bazileji prežíval bytostné napätie, ktoré vyplývalo z rozporu medzi tým, čo robil, a tým, čo túžil robiť. Chcel sa ho zbaviť, a preto krátko po vymenovaní za profesora filológie sa uchádzal o uvoľnenú katedru filozofie. Katedru však nezískal, a to aj preto, lebo ako samouk nemal požadovanú odbornú kvalifikáciu pre pôsobenie na katedre filozofie.

Nietzsche začal svoju kritiku kritikou vzdelávania a po kritike vedy a kultúry prešiel ku kritike morálky a náboženstva, ktorá vyústila do kritiky a obžaloby kresťanstva. Je pozoruhodné, že popri jeho ostrej kritike kresťanstva nájdu sa v jeho spisoch, a to aj z neskorších rokov vety, v ktorých artikuloval aj svoj pozitívny aspekt. V liste Petrovi Gastovi 21. 7. 1881 napísal: „Napadlo mi, milý priateľu, že neustále vnútorné vyrovnávanie sa s kresťanstvom v mojej knihe (*Ranná zora*) môže na Vás pôsobiť cudzo, až nepríjemne, ale je predsa najlepšou časťou ideálneho života, ktorý som skutočne poznal. Od detstva som ho nasledoval v mnohých zákutiach a myslím, že vo svojom srdci som nikdy nebol k nemu nečestný. Nakoniec, som potomkom celého rodu kresťanských duchovných – prepáčte mi túto obmedzenosť!“ Svoju matku prosil, aby nečítala jeho spisy, ale nehanbil sa za svoj farársky pôvod. Naopak, pokladal za česť, že pochádza z rodu, ktorý v každom zmysle bral kresťanstvo vážne. Za čosi nenahraditeľné pokladal

svoju späťtosť s kresťanmi. Aj keď sa ku kresťanskej kultúre a k cirkvi zvlášť stal odmietavo, Bibliu celý život hodnotil kladne.

Friedrich nemal ani päť rokov, keď mu otec zomrel na máknutie mozgu a chorľavý syn, trpiaci bolesťami hlavy sa obával, že ho stihne podobný údel. Na máknutie mozgu zomrel ako tridsaťšesťročný aj anglický básnik lord Byron, ktorého Nietzsche odbdivoval, ako aj Nietzscheho obľúbený básnik Friedrich Hölderlin. Možno sa oprávnene domnievať, že Friedrich Nietzsche *media in vita* žil ako tridsaťšesťročný pod psychickým tlakom možnej blízkej smrti. Svedčí o tom jeho rozlúčkový list Malvide Meysenburgovej v roku 1880, v ktorom písal, že podľa náznakov musí počítať s vyslobodzujúcou mozgovou príhodou. Tá sa nedostavila, ale jeho ťažkosti neveštili nič dobré.

Nietzscheho otec zomrel v tridsiatomšiestom roku života a Nietzsche o tom istom roku svojho života retrospektívne napísal, že klesol na najnižší stupeň svojej vitality ([1], XV, 9). Pre zdravotné ťažkosti sa vzdal profesorskej činnosti. Stalo sa tak v roku 1879. Otvorila sa mu tým možnosť písať celkom nezávisle. Počas leta (vo Sv. Mórici) a zimy (v Naumburgu) veľmi zoslabol, ale v duši mu začalo svitať. Napísal *Rannú zoru*. Pokladal ich za začiatok svojich začiatkov. V stati o náboženstve sála z nich aj netrepezlivá unáhlenosť a psychologizujúca ľahkovážnosť začiatočníka. Cítil v sebe oživenie, ale aj slabosť tela a bolesti hlavy ([1], XV, 10).

Nietzsche bol veľmi citlivý človek. Mával zapálené oči, pretože na svojich vandrovkách v prírode neraz veľa plakal. Boli to však slzy radosti. „Spieval a hovoril som pritom nezmysly, naplnený novým pohľadom, ktorým predbieham ostatných ľudí.“ Nietzsche pôsobil dojmom hlboko zbožného človeka. Pre asketický spôsob života ho v Turíne hostinský i personál hostinca nazýval *piccolo santo* (malý svätý).

Nietzscheho životopisci sa zhodujú v názore, že okolo Vianoc 1888 Nietzsche upadol do pomätenosti mysle. Keď 3. januára 1889 v Turíne opustil svoj byt, na ulici videl, ako jeden drožkář brutálne bije svojho koňa. Nietzsche lamentujúc so slzami objal koňa okolo krku a zrútil sa. Po niekoľkých dňoch ho jeho priateľ Owerbeck dopravil na nervovú kliniku v Bazileji.

Choromyselný Nietzsche občas navštívil s matkou aj kostol a z času na čas ju prosil, aby mu prečítala niektoré žalmy. Overbeckovi matka o ňom (7. 6. 1880) napísala: „Každý deň si sám trochu zahrá svoje malé kompozície alebo chorále zo starej partitúry. Čoraz viac sa ho zmocňuje náboženská nálada. Aj počas svätodušných sviatkov, keď sme ticho sedeli na verande, kde mám položenú starú Bibliu, požiadal ma, aby som mu prečítala ten a ten žalm či tú a tú kapitolu. Keď som sa divila, odkiaľ tak pozná Bibliu, povedal, že ju v Turíne celú študoval a robil si mnohé poznámky.“ Z matkiných riadkov sa nedá robiť záver, že Nietzsche by bol odvolal svoje publikované názory, keby bol zostal duševne zdravý. Vie sa len, že počas svojej tvorivej činnosti neodmietal, ale naopak vítal možnosť, že ho niekto presvedčí, že sa mýli a že všetko je inak, ako to vidí on. Po vyše desaťročnom putovaní temným údolím pomätenosti mysle zomrel vo Weimare 25. augusta 1900.

Deň pred svojím definitívnym pádom do tmy pomätenosti 3. januára 1889 v liste Cosine Wagnerovej oznámil, že *istý Boží šašo v tieto dni dokončil Dionýské dithyramby* ([3], 158). V nich z básne *Slunce se sklání* sála predtucha smrti. Píše o blížiacom sa veľkom chlade a po otázke: *Nepošilháva/ pohledem svědkyně/ po mne noc? ... si dodáva odvahu: Pevné buď udatné srdce!/ Neptej se proč?* ([3], 109)

Nietzscheho myšlienkový vývoj možno rozdeliť na tri obdobia, ktoré však tvoria dialektickú súvislosť. Prvé obdobie (do roku 1876) charakterizuje obdiv géniov. V ňom viedla Nietzsche snaha počúvať a učiť sa lepšie ako iní. V druhom období (1876 – 1881) sa Nietzsche vzdal názorov, ktoré pokladal za metafyzicko-umelecké a ktoré ovládali jeho prvé spisy ([1], XI, 399). Obdiv géniov zavrhol ako poveru a zaujal otvorenejší prístup k životu. Zbavil sa metafyzického zahmlievania, v ktorom rozum bojuje proti rozumu. Mal dojem, že to je to, čo ho robilo chorým. Rozhodol sa myslieť samostatne. Jaspers charakterizoval toto obdobie ako cestu púšťou negativity k novej pozitivnosti ([5], 47). 19. 6. 1981 písal sestre, že prišla jeho hodina a Gastovi (14. 8. 81), že objavuje myšlienky, aké ešte nikdy nemal. Zdalo sa mu, že všetko vidí v novom svetle a že nebude dlho trvať a uzrie aj hroznejšiu tvár ďalšej úlohy svojho života.

V tretej etape (1882 – 1888) svojho vývoja sa Nietzsche pokúsil pozitívne vyjadriť to, o čo sa usiloval. Snád' aj preto ju charakterizujú časté zmeny. Dvakrát mal v nej pocit nového začiatku. Podľa listov z roku 1884 sa chcel päťročným štúdiom pripraviť na to, aby po postavení „predsiene“ svojej filozofie dokončil jej „hlavnú stavbu“ a vypracoval to, čo si schematicky načrtoľ. Sestre (20. 5. 1885) písal, že má do činenia s nebezpečnými vecami. Trápiľ sa otázkou, či sa vlastné (pôvodné, das Eigentliche) dá vôbec povedať. Skoro denne diktoval 2 – 3 hodiny, ale to, čo ho až do koreňov jeho bytosti trápiľo, sa mu zdalo neformulovateľné, aspoň vo vytlačenej podobe. Tak písal o tom Overbeckovi (2. 7. 1885). Je fakt, že nečakal, ako plánoval, a uverejnil *Mimo dobra a zla a Genealógiu morálky*, ktoré však priradil k prípravným prácam. Aj v roku 1887 mal pocit, že sa zatvárajú dvere jednej epochy a otvárajú nové a že musí prejsť k najhlavnejšej záležitosti svojho života. Tak písal Gersdorfovi (20. 12. 1887). Podľa listu, ktorý písal sestre, sa chcel pripraviť na dozretie sladkých plodov svojho života. Znova však nekonal tak, ako plánoval. Nečakal a počnúc rokom 1888 uverejnil celkom agresívne spisy (*Prípud Wagner, Súmrak modiel, Antikrista, Ecce homo*), ktoré nepripomínajú plánovanú stavbu, ale skôr snahu zasahovať do kultúrneho diania. Neuskutočnil to, čo po roku 1884 plánoval. Pri účtovaní koncom roka 1887 v liste Gastovi (20. 12. 1888) konštatoval, že celá jeho dovtedajšia existencia sa ukázala len ako sľub. Pred svojim odmlčaním (Deussenovi 3. 1. 1888) túžil po tichu, v ktorom by dozrelo to, čo dozrieť chce, a ospravedlnilo celé jeho bytie. Bol si vedomý toho, že dosiahol veľa, napriek tomu v liste Gastovi 13. 2. 1888 napísal: „Ja sám som sa nedostal za pokusy a riziká, za začiatky a sľuby všetkých druhov.“

Z Nietzscheho diela vyčnieva jeho odmietavý postoj k náboženstvu a k cirkvi. Mnohí ho chápu ako protiklad k náboženskému prostrediu farárskej rodiny. Bolo by však omylom chápať jeho vývoj ako reakciu na detstvo. Aj filozof nesie so sebou skúsenosti, ale model kauzálnej súvislosti je tu nevhodný. Problém, na ktorý mysliteľ narazí, má svoju vlastnú dynamiku a tá ho ženie k novým otázkam a k novým odpovediam.

V mladšom veku sa Nietzsche usiloval pochopiť vnútornú súvislosť a nutnosť pravej kultúry, jej ochranné a uzdravujúce prostriedky, ako aj jej vzťah ku géniovi ľudu ([1], X, 116). Neskôr videl svoju úlohu v slobode ducha, a to v záujme budúcnosti ľudstva ([1], XI, 397). Na sklonku svojej tvorivosti ju chápal v tom zmysle, že má pripraviť ľudstvo na „veľké poludnie“, keď sa pozrie späť i vpred, keď vystúpi spod nadvlády náhody a kňazov a po prvýkrát si ako celok položí otázku, prečo a k čomu smeruje ([1], XV, 82). Sám si bol neistý tým, čo z toho uskutočnil.

Nietzsche sa cítil akoby žil v jaskyni, a pokladal sa za najskrytejšieho zo všetkých skrytých ([1], XII, 257). Súčasne však aj za toho, ktorého máme zasypú všetkými slzami a ľudskou biedou a ktorý sa vždy znova dostane na povrch ako olej na vodu ([1], XII, 253). Prirovnával sa k plameňu, blesku, svetlu i požiaru a mal vedomie posla. V básni *Ecce homo* (r. 1882) napísal: *Vím, kde má můj život pramen! Nenasytné jako plamen žhnu a stravuji se sám./ V světlo změním, po čem sáhnu,/ v uhel, z čeho se zas stáhnou: plamen jsem – v tom jasno mám.* ([3], 143) Nietzscheho vedomie posla pripomína biblických prorokov, ktorí sa zjavili na oblohe dejín biblického Izraela ako vtáctvo zvesťujúce povíchnicu. Pri svojom poslaní mal Nietzsche „filozofovať kladivom“. Evokuje tým obraz proroka Jeremiáša, ktorý podobne ako Nietzsche nešiel kňazskou dráhou otca a ako prorok mal viac búrať a ničiť ako budovať a sadiť (Jer 1,10). *Povalit' modly je mojím remeslom* – tak charakterizoval svoje poslanie. Rozbiť modly, otvoriť zavreté priestory pokladal Nietzsche za svoju hlavnú úlohu. V jeho knihách pracuje niekto podobný baníkovi, ktorý vrta pod zemou, kope a podkopáva. Nietzsche bol presvedčený, že treba mať silu a odvahu z času na čas rozbiť a rozmotať minulosť, aby sa mohlo žiť. Aby sa to dosiahlo, musí sa celá minulosť postaviť pred súd, starostlivo vyšetriť a odsúdiť. Na lavicu obžalovaných posadil minulosť európskej kultúry, najmä však kresťanstvo. Odhaľoval pokrytectvo meštiackej spoločnosti, zápasil s úpadkovými prejavmi života, predovšetkým však s úpadkovým náboženstvom cirkví. Chcel odstrániť všetko, čo človeka chorobne deformuje, aby sa život uzdravoval a nadobúdala čoraz krajšiu podobu. Jeho túžba po opravdivom však nenachádzala nič uspokojivé v tom, čo sa tradovalo. Preto chcel všetko vyskúšať v ohni kritiky a vidieť, čo si zaslúži, aby zostalo, a čo treba odhodiť. Túžba po opravdivom mu dávala odvahu nezastaviť sa pred ničím, čo voňalo falošnosťou. Len krátkozrakosť a samospravodlivosť to môže hodnotiť iba negatívne.

Prorocká kritika odmieta falošné, lebo chce obnoviť pravé. Otvára tak okná svetlu a čerstvému vzduchu. Nietzsche o svojej kritike napísal: „Ked' kritizujeme, tak to nie je nič svojvoľné a neosobné – je to často aspoň dôkaz toho, že ešte existujú živé, hnacie sily, ktoré odstraňujú starú kôru. Negujeme a musíme negovať, lebo niečo v nás chce žiť a akceptovať sa, niečo, čo ešte snád' nepoznáme a ešte nevidíme.“ ([1], V, 236) Tak, ako oheň biblických prorokov nešľahal iba z negácie, ale z kladných predpokladov, akou je láska k niečomu veľkému a svätému, tak ani Nietzscheho kritiku neniesla zlomyseľná negácia, ale túžba, ktorá prahne po niečom čistejšom a väčšom. Nietzsche bol presvedčený, že existuje spôsob negácie a rozbijania, ktorý vyplýva z obrovskej túžby po posvätení a záchrane. Preto Nietzscheho nepochopí ten, kto pohoršene odmieta jeho kritiku a necíti z jeho diela vnútorný smäd po nefalšovanom a pravom živote. Z Nietzscheho ničenia modiel presvitá snaha rozbiť falošné, aby mohlo vzniknúť opravdivé. Jeho búšenie kladivom kritiky má otvoriť cestu tvorbe nového. Volal: „Aby sa mohla postaviť svätyňa, musí sa jedna zbúrať. To je zákon. Ukážte, kde sa tak nedeje.“ ([1], VII, 394).

Hybnou silou Nietzscheho kritiky bola vášnivá česťnosť. Bol priam posadnutý túžbou po pravde a opravdivosti. Do takej túžby sa neraz primieša aj určitý fanatizmus, ktorý oslepuje. Platí to aj o Nietzsche. Pravda, o ktorú zápasil, volala určitým smerom. Patrí k jej charakteru, že sa sama zjavuje a nikto sa jej nemôže zmocniť. Ani Nietzsche. Nevydá sa do ľudských rúk. Je nad nami. Zostáva suverénna. Nikto ju nemôže vlastniť. Ani cirkev, ale ani Friedrich Nietzsche. Možno sa jej len vydať napospas, byť ňou len

uchvátený a nesený – a potiaľ má pravdu aj Nietzsche. Mohol odhaliť len niektoré aspekty súvislostí, centrovane vlastnou perspektívou. Také sudy sú vždy vzťažné, relatívne, a preto sa nemajú zabsolútňovať. Ani tie, ktoré vyslovil Nietzsche. Bolo by to proti jeho vlastnému poznaniu. Nietzsche sa ani neusiloval o pravdu ako „formulku“ alebo „dogmu“. Chcel byť pravdivý a taký aj zostať. To bolo jeho základné krédo. Ním by sa mali riadiť aj tí, ktorí mu chcú porozumieť.

V úvode k dielu *Vôľa k moci* Nietzsche oznamoval príchod nihilizmu a upozorňoval, že celá naša európska kultúra smeruje ku katastrofe ako víchor, ktorý hľadá svoje vyústenie ([1], XV, 137). Túžil zmiznúť v tejto tmavej búrke a vo svojich posledných okamihoch túžil byť človekom a bleskom súčasne ([1], XII, 256). Svoje pôsobenie pokladal za prelomové, ktorým dochádza k historickej zmene. O jeho diele možno viesť polemiky, veď sám sa pokladal za toho, o kom sa vedú spory ([1], XII, 256), ale v súčasnosti už sotva možno pochybovať o tom, že jeho výkrik *Boh je mŕtvy!* odhalil závrtný proces, ktorý neúprosne mení celú doterajšiu podobu Európy i sveta. Vynucuje si d'alekosiahlu transformáciu aj podoby kresťanstva, ktorú si vytvorilo počas svojich dvetisícročných dejín. Aj kresťanstvo cirkví musí zhodiť zo seba tradovaný pancier dogmatizmu, ktorý dusí veriacich i kňazov, a uvoľniť tvorivé sily Ježiša evanjelií, zamurovaného v stredovekých formulkách dogmatizmu, ak nechce skamenieť a stať sa večným cintorínom. Pri tejto metamorfóze svojej podoby je nezanedbateľnou pomocou práve aj kritika Friedricha Nietzscheho. Treba sa do nej započúvať, a to napriek odmietavým hlasom a konzervatívnym tendenciám, ktoré svojim úsilím uchovať status quo iba predlžujú agóniu dekadentného kresťanstva súčasnosti.

Nietzsche nevykričal len to, že Boh je mŕtvy, ale rovnako vyhlásil aj to, že *vlastne je vyvrátený len morálny Boh* ([1], XIII, 75). Negáciami svojich vlastných negácií Nietzsche vyvoláva dojem protirečenia. Bez dvojznačnosti, ba mnohoznačnosti by však Nietzsche nebol tým, čím bol. V mnohom zostáva záhadnou postavou. Platí to aj o jeho ateizme. Ani ten nebol jednoznačný. Nietzscheho ateizmus nebol radostný. Naopak, neraz bol trpký a boľavý. Mal chvíle, keď ním veľmi trpel. Svedčí o tom jeho báseň, ktorú napísal v posledných rokoch svojej tvorivosti. Schoval sa v nej za *Ariadnin nárek*. Odhaľuje vnútorný zápas, v ktorom sa jej autor chce zbaviť „neznámeho, Boha mučiteľa“, a volá: *Pryč!/ Teď nakonec prch,/ můj jediný druh, můj nepřítel velký,/ můj neznámý,/ můj kat-bůh!.../ A potom zvolá: Ne!/ vrať se, vrať!/ Se všemi mukami!/ Všechny mé slzy/ se za tebou řinou a řítí,/ v srdci se poslední plamen/ pro tebe vznítí a svítí./ Ó, vrať se, vrať,/ můj neznámý bože! můj bole!/ mé poslední štěstí!...* ([3], 121)

Nietzsche videl, že vysušujúca púšť vo svete rastie a volal: *Beda tomu, kto v sebe skrýva púšť* ([3], 83), pretože púšť šíri púšť a smrť ([3], 93). Nietzsche sedel blízko púšte, ale nezničený ňou prebýval v malej oáze, ktorá ho ochraňovala. V jej lone ako v bruchu veľryby prosil: *Bůh kéž to napraví! Amen.* ([3], 89) *A tak tu stojím,/ co Evropan,/ nemohu jinak, bůh mi buď nápomocen! Amen!* ([3], 93)

LITERATÚRA

- [1] NIETZSCHES WERKE, I – XVI. Alfred Kröner Verlag, Leipzig 1901 – 1921
- [2] NIETZSCHE, F.: *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc 1995.
- [3] NIETZSCHE, F.: *Dionýské dithyramby*. Praha 1998.
- [4] HÜBNER, H.: *Nietzsche und das Neue Testament*. Tübingen 2000.
- [5] JASPERS, K.: *Nietzsche*. Berlin 1950.

prof. ThDr. Karol Nandrásky
Legionárska 2
811 07 Bratislava
SR